

בבית המשפט העליון בשבתו כבית משפט גבוה לצדק

בג"ץ 7203/00

כבוד השופט מ' חשין כבוד השופט א' ריבלין כבוד השופטת מ' נאור	בפני:
מעדני אביב אוסובלנסקי בע"מ	העותרת:
נ ג ד	
1. מועצת הרבנות הראשית 2. דוד ורנר רב העיר חדרה 3. הוד מעולה בע"מ תשלובת הוד חפר	המשיבים:
ז' בחשון תשס"ב (24.10.2001)	תאריך הישיבה:
עו"ד רשף חן	בשם העותרת:
עו"ד יהודה שפר	בשם המשיבים:
תשובה לצו על-תנאי	

פסק-דין

השופט מ' חשין:

דין הוא בישראל: תעודת הכשר למיצרכי מזון ("תעודת כשרות" בשפת היומיום) מעניקים אותה מועצת הרבנות הראשית או רב מקומי. על כך מסכימים הכל. ואולם מה שיקולים אמורים להדריך אותם בעלי-הסמכות בהעניקם - או בסרבם להעניק - תעודת הכשר? ומה שיקולים אמורים להדריך אותם בעלי-סמכות בשוקלם ביטולה של תעודת הכשר? ובכלל - תעודת הכשר מהי, ועל מה נועדה היא להעיד? על שאלות אלו ועל שאלות נגזרות מאותן שאלות תיסוב חוות-דעתנו שלהלן.

עיקרי העובדות שלעניין

2. שלושה המה מתדיינים לפנינו: הוד מעולה בע"מ תשלובת הוד חפר, המשיבה מס' 3 (הוד מעולה); מעדני אביב אוסובלנסקי בע"מ, העותרת (העותרת); מועצת הרבנות הראשית והרב דוד ורנר, רב העיר חדרה, המשיבים מס' 1 ו-2 (הרבנות או המשיבים). חילוקי הדעות העיקריים נתגלעו בין העותרת לבין הרבנות, ואילו "הוד מעולה" לא נקטה לפנינו עמדה נחרצת, לא לכאן ולא לכאן. כל בקשתה של "הוד מעולה" אינה אלא זו, שיניחו לה לעסוק בעיסוקיה כרגיל ושלא יפגעו בה.

3. "הוד מעולה" היא מישקט עופות ומיקומה באיזור התעשייה של עמק חפר. מפקח עליה הרב ורנר, רב העיר חדרה, ואין חולקים כי השחיטה בה נערכת על-פי כל דיקדוקי ההלכה ודיני הכשרות. אכן, מישחטת "הוד מעולה" מחזיקה בתעודות הכשר בכל הרמות, והן בסדר עולה בחשיבות וביוקרה: תעודת הכשר רגילה, תעודת הכשר "מהדרין" ותעודת הכשר "חלק". מיקצת מן העופות הנשחטים מוכרזים טריפה - עקב פגמים מן ההלכה המתגלים בהם, פגמים הפוסלים אותם מהיותם כשרים - ו"הוד מעולה" מוכרת אותם עופות, בהיתר הרבנות, במחיר הנמוך בכ-20 אחוזים ממחירם של עופות כשרים. נוסף ונדגיש כי אותם עופות שאינם-כשרים אין בהם כל פגם של תברואה, אך בהיותם טריפה נמכרים הם במחיר זול מעופות כשרים.

העותרת היא חברה בע"מ; עיסוקה ייצור ומכירה (בסיטונות ובקימענות) של מוצרי בשר לא כשרים; והבאים בשערי החנות שבבעלותה יודעים היטב כי רוכשים הם מוצרים שאינם כשרים. העותרת החלה בעיסוקה לפני כשבעים שנים - בשנת 1934 - ומוכרת היא לכל כמי שעיסוקה במוצרי בשר לא-כשרים. בחנות העותרת - ועל מוצריה - יש שילוט ברור המציין כי המוצרים שהיא מוכרת מוצרים שאינם כשרים הם. מזה כעשר שנים שהעותרת קונה מ"הוד מעולה" עופות שהוכרזו טריפה; ובהיות אותם עופות זולים מעופות כשרים, עולה בידי העותרת לחסוך, מידי שנה, כ- 100,000 ש"ח. למותר לומר כי העותרת אינה מחזיקה בתעודת הכשר של הרבנות.

4. כך התנהלו העניינים למישרין כעשר שנים - לא פרץ ולא צווחה - עד שקפץ על "הוד מעולה" רוגזו של הרב ורנר. היה זה בחודש אפריל לשנת 2000 ש"הוד מעולה" סירבה להמשיך עוד ולמכור עופות טריפה לעותרת. טעם הדבר: הרב ורנר אסר עליה למכור עופות טריפה ליהודים, והעותרת הרי בשליטתם של יהודים היא. איסור זה שאסר הרב ורנר לונה באזהרה ולפיה אם תמשיך "הוד מעולה" למכור עופות טריפה ליהודים - קרא: לעותרת - כי-אז תישלל ממנה תעודת ההכשר שניתנה בידה. נוסף כבר עתה, ובהמשך דברינו נוסף ונפרט בדבר: הרב ורנר אסר על "הוד מעולה" למכור עופות טריפה ליהודים בלבד אך לא למי-שאינם-יהודים.

"הוד מעולה", למותר לומר, ביקשה לשמור על מקור פרנסתה, ועל-כן נשמעה למיצוותו של הרב ורנר ולא עוד מכרה עופות טריפה לעותרת.

5. חילוקי הדעות נתגלגלו ובאו עד לפיתחה של הרבנות הראשית, וזו צידדה בעמדתו של הרב ורנר ולפיה ניתן למכור עופות טריפה אך למי-שאינם-יהודים בלבד. כוונת האיסור למכור טריפה ליהודים היתה זו ש"הטריפות לא יגיעו לשוק היהודי". עקב עמדתה הנחרצת של הרבנות הראשית לא שינתה "הוד מעולה" את עמדתה ועמדה בסירובה למכור עופות טריפה לעותרת.

6. משראתה כי כלתה אליה הרעה, פנתה העותרת אלינו בעתירה כי תבוטל מדיניות הרבנות האוסרת מכירתם של עופות טריפה ליהודים, וכי תבוטל ההתראה ל"הוד מעולה" שמכירת עופות טריפה לעותרת תגרוור אחריה שלילתה של תעודת ההכשר שהיא - "הוד מעולה" - מחזיקה בה.

7. עוד העתירה תלויה ועומדת לפני בית-המשפט, ובטרם הוצא צו על-תנאי, חל שינוי בעמדתה של הרבנות. בוטל האיסור המוחלט שהוטל על "הוד מעולה" למכור עופות טריפה לעותרת ותחתיו נקבעה מדיניות חדשה. וכך, בעוד אשר עד אותה עת נאסר על "הוד מעולה" למכור עופות טריפה לעותרת - בהתראה כי אם לא תישמע לאיסור תישלל ממנה תעודת ההכשר שהיא מחזיקה בה - הנה מעתה, כך קבעה הרבנות, יחול שינוי באותה מדיניות. וכלשון הודעתה של הפרקליטות מיום 29 באפריל 2001:

לפנים משורת הדין, בהתחשב בנסיבות העניין, ובלא שהדבר ישמש תקדים, מוסכם על המשיבה [הרבנות הראשית] כי לא תבוטל תעודת ההכשר למפעלה של המשיבה מס' 3 [הוד מעולה], גם אם תמכור טרפות לעותרת, ובתנאי שהטרפות ישמשו למוצרי בשר בלבד, ולא ימכרו כעופות, כי יסומנו לשביעות רצון המשיבים כטרפות, וכי העותרת תתחייב למוכרן אך ורק בחנות העותרת תוך שילוט ברור כי המוצרים אינם כשרים. כל זאת בשל החשש כי קונה סביר עלול לסבור בטעות כי מוצר עוף טריפה, מתוצרת מפעלה של המשיבה מס' 3 הינו כשר.

לשון אחר: הרבנות נכונה היתה לחזור בה מדרכה, ושלא עוד לדבוק בהחלטתה הקודמת האוסרת על "הוד מעולה" למכור עופות טריפה לעותרת.

עד כאן הכל אתי שפיר, והעותרת אף נכונה היתה - ונכונה היא אף כהיום הזה - לקבל על עצמה מיגבלות שהוטלו עליה. אלא שהאליה אשר הונחה לפנינו - אליה היא וקוץ בה, וגודלו של הקוץ כגודל האליה.

ראשית לכל, החלטה זו ניתנה "לפנים משורת הדין", ואנו לא ידענו מהו "לפנים משורת הדין" בהקשר עניינינו עתה, והיכן ומתי יתש כוחה של אותה החלטה ונבוא עדי "שורת הדין". שנית, והוא חודו הדוקר של הקוץ: הרבנות נכונה היתה שלא לשלול את תעודת ההכשר הנמוכה בדרגה ש"הוד מעולה" מחזיקה בה - תעודת ההכשר הרגילה - ואולם בה-בעת הוסיפה הרבנות והודיעה כי תעודת הכשר "מהדרין" ותעודת הכשר "גלאט-חלק" לא תינתנה (או תישללנה) מ"הוד מעולה" אם תמכור לעותרת עופות טריפה. וכלשונו של הרב יעקב סבג, ראש אגף הכשרות ברבנות הראשית, במכתבו מיום 28 בנובמבר 2000:

הוחלט שמשחטה אשר מוכרת טריפות ליהודים הרי כל העופות שנשחטים במשחטה זו - **בודאי** שאינם יכולים להחשב כמהדרין ולא כ"גלאט-חלק" ואסור למשחטה לפרסם את תוצרתה כתוצרת "גלאט-חלק" או "מהדרין". (ההדגשה במקור - מ' ח').

8. גם מי שלא ניחן בדמיון מפליג יבין מעצמו כי סייג זה שסייגה הרבנות את הסכמתה למכירת עופות טריפה לעותרת, העמיד לפני "הוד מעולה" ועל דרכה של העותרת אל "הוד מעולה" מיכשול שאינו עביר. אכן, ויתורה של הרבנות - אותו "לפנים משורת הדין" - לא היה אלא ויתור למראית-עין. "הוד מעולה" החזיקה ומחזיקה בתעודות הכשר מכל הרמות, ולמותר לומר כי מבקשת היא שלא לאבד ולו תעודת הכשר אחת. בייחוד אמורים הדברים בתעודת ההכשר "מהדרין", אותה תעודת הכשר שסביבה נסב עיקר הדיון על-פה לפנינו וסביבה נמשיך לחוג בהמשך דברינו (הגם שלענייננו, כפי שנוסיף ונראה עוד להלן, אין הבדל בין תעודות ההכשר למיניהן). משראתה כך, שבה "הוד מעולה" והודיעה לעותרת כי אין בדעתה לאבד את תעודת ההכשר "מהדרין" שהיא מחזיקה בה, ומכאן שעומדת היא בסירובה למכור לעותרת עופות טריפה.

9. העתירה הוגשה לבית-המשפט ביום 10 באוקטובר 2000, ולאחר חילופי כתבים עוד ועוד הוצא לעותרת, ביום 30 באפריל 2001, צו על-תנאי. שבועיים לאחר מכן, ביום 14 במאי 2001, החליטה מועצת הרבנות הראשית להקים ועדה מקצועית לבחינתה של סוגיית הטריפות בבת-המטבחיים ובמישחטות העופות. עם סיום עבודתה החליטה הוועדה לאמץ החלטות קודמות של מועצת הרבנות הראשית, ולפיהן אין להתיר מכירת טריפות אלא למי-שאינם-יהודים בלבד, וגם זאת בתנאים מגבילים מסויימים. וכלשון ההחלטה:

1. הועדה מאמצת את החלטות הקודמות שניתנו במסגרת הרה"ר לישראל ואין לאפשר מכירת טרף אלא לגויים בלבד.

2. אין למכור טריפות לגוי אלא"כ מובטח לנו שהסחורה אינה מגיעה ליהודים בדרך כל שהיא כמצויין בהוראות הרה"ר לישראל בנושא משחטות עופות, טריפות סעיפים 3 עד 8, וכן שהוראות (כך) בתי מטבחיים - שיווק סעיפים 11 עד 13.

3. כל האמור לעיל חל הן על יהודי מזוהה והן על חברה ומפעל שבשליטת יהודי כדי למנוע שלא תגיע הטריפה ליהודים, וכן לכל חברה ומפעל שמשווקים ליהודים.

4. תעודת כשרות תינתן אך ורק למשחטות שיעמדו בהוראות ונוהלי הרה"ר לישראל וכאמור לעיל בעניין שיווק הטרף.

סעיפים 3 עד 8 להוראות הרבנות הראשית (הנזכרים בסעיף 2 להחלטת הוועדה) קבעו כך:

3. אסור בשום אופן למכור ליהודים עופות שאינם כשרים.
4. כשמוכרים הטריפות לנכרי (גוי) יש לעקוב אחריו כדי לודא שהטריפות לא חוזרות לשוק היהודי.
5. כל נכרי הקונה טריפות, חייב לקבל אישור מראש מרב המשחטה, הרב יברר אם יש לקונה חנות ויחתיים אותו על התחייבות שלא ימכור טריפות ליהודים. על הרב לערוך מעקב מדי פעם אחרי הקונים הנכרים כדי לודא שהנ"ל עומדים בהתחייבותם.
6. את הטריפות יש למכור אך ורק בנוכחות המשגיח.
7. הטריפות יהיו מרוכזים בקירור במקום מיוחד מובדל משאר האריזות.
8. רב המשחטה ינהל רישום יומי של הטריפות, כניסות ויציאות ופעם בשבוע יקבל דיווח מפורט מהמחשב ויבדוק פיזית את המלאי (קרטונים) אם המלאי מתאים לרישומים.

ברוח החלטתה של הוועדה נוסחו ההנחיות הנוהגות כיום, ואלו באו בחוברת שכותרתה היא "קובץ

נוהלי כשרות - מהדורה מורחבת - אגף הכשרות הארצי". חוברת זו ראתה אור בחודש אלול תשס"א (ספטמבר

2001), וענייננו הוא בפרק "משחטות עופות" שבה. וזו לשון של הנחיות 3, 4 ו-5 בסעיף ה"טריפות" שבאותו

פרק:

3. אסור בשום אופן למכור ליהודים עופות שאינם כשרים.
4. כשמוכרים הטריפות לנכרי (גוי) יש לעקוב אחריו כדי לודא שהטריפות לא חוזרות לשוק היהודי.
5. כל נכרי הקונה טריפות, חייב לקבל אישור מראש מרב המשחטה, הרב יברר אם יש לקונה חנות ויחתיים אותו על התחייבות שלא ימכור טריפות ליהודים. על הרב לערוך מעקב מדי פעם אחרי הקונים הנכרים כדי לודא שהנ"ל עומדים בהתחייבותם.

10. נקרא בהנחיות התקפות כיום וידענו כי הרבנות לא שינתה מעמדתה הראשונה והעקרונית, ולפיה מישחטת עופות המחזיקה בתעודת הכשר כלשהי - תעודה "רגילה", תעודה "מהדרין" או תעודה "חלק" - אינה מורשית למכור עופות טריפה ליהודים; מותרת היא אמנם למוכרם למי-שאינם-יהודים, אך זאת בתנאי שהטריפה לא תמצא דרכה ליהודים, ולעניין זה על הקונה-שאינו-יהודי לחתום על התחייבות "שלא ימכור טריפות ליהודים". אכן, העותרת נפלתה לטובה, כביכול, מכל שאר בתי עסק, אלא שאותה הטבה "לפנים משורת הדין" שהעותרת זכתה בה לא זיכתה אותה, למעשה, בדבר.

השאלה שבמחלוקת

11. וזו היא איפוא השאלה שבמחלוקת בין העותרת לבין הרבנות: האם רשאית היא הרבנות להתנות מתן תעודות הכשר "מהדרין" ל"הוד מעולה" באי-מכירתם של עופות טריפה לעותרת? לשון אחר: הנחיית הרבנות קובעת ומורה בלשון קטיגורית כי "אסור בשום אופן למכור ליהודים עופות שאינם כשרים". האם הנחיה כשרה וראויה היא - כטענת הרבנות - או האם הנחיה פסולה ובלתי-כשרה היא - כטענת העותרת - לעניין תעודת הכשר "מהדרין"?

12. להבהרה ולהסרת ספקות נוסף ונאמר עוד זאת: קובץ נוהלי הכשרות שהוציאה הרבנות הראשית, בפרק "משחטות עופות" בו, קובע הנחיות מפורטות ומדוקדקות באשר לדרכי השחיטה ולנוהלי השחיטה של "חלק", של "מהדרין" ושל "כשר", לכל אחד מאלה בנפרד. כך באשר לשעות העבודה של השוחט, וכך באשר לרציפות העבודה, לקצב השחיטה, לבדיקת הסכין, לבדיקת צומת הגידין ועוד.

לעניינה של "הוד מעולה", אין חילוקי-דעות כי שומרת היא על כל תג ותג שבהנחיות וכי אין במעשיה לא פגם ולא סירכה. פירוש הדברים הוא, ש"הוד מעולה" יודעת להבחין בין בשר עוף כשר; בשר עוף כשר "מהדרין"; בשר עוף כשר-חלק ובשר עוף טריפה. בהתייבב בשר העוף ביציאה מן המיפעל יודעים הכל מה-הוא-מה, עופות טריפה נארזים כ"טרף", וכל הנעשה כשר וישר הוא. מוסכם איפוא על הכל כי הנעשה ב"הוד מעולה" - כל-כולו - נכון וראוי הוא על-פי כל דיקדוקי ההלכה וחוקי-הכשרות. עוד מוסכם, כי בשר עוף למינהו העומד למכירה בשער המיפעל בשר עוף כשר הוא, כל בשר-עוף וכשרותו-שלו. וגם זאת מוסכם, שאין מוטל עליה על "הוד מעולה" להשמיד בשר עוף לא כשר (אלא אם פגע בו נגע של תברואה), וכי אין מניעה עקרונית ש"הוד מעולה" תמכור לאנשים ולגופים חוץ למיפעל בשר עוף לא כשר. השאלה הנשאלת אינה אלא אם נוכח כל אלה

רשאית ומוסמכת היא הרבנות לאסור על "הוד מעולה" למכור בשר עוף לא כשר ליהודי (או לחברה בשליטת יהודים), שאם תעשה כן תישלל ממנה תעודת הכשרות של "מהדרין".

13. על רקע דברים אלה הבה נעבור ונדבר בדין החל על ענייננו.

המיתווה הנורמטיבי

14. תחנת-מוצא למסע בירור הדין תימצא לנו בחוק הרבנות הראשית לישראל, תש"ם1980-, ולפיו אחד מתפקידיה של מועצת הרבנות הראשית הוא (כהוראת סעיף 2(3) לחוק): "מתן תעודות הכשר על כשרות." ואולם מהי תעודת הכשר? אימתי ובאלו נסיבות תינתן תעודת הכשר? מה שיקולים יישקלו לעת נתינתה של תעודת הכשר? מי בפועל יתן תעודת הכשר? על שאלות אלו ועל שאלות נגזרות מהן משיב לנו - במישרין ועל דרך של פרשנות - חוק איסור הונאה בכשרות, תשמ"ג1983- (החוק או חוק איסור הונאה); וכפי שנפסק, פירושו של חוק הרבנות הראשית לישראל לעניין מתן תעודות הכשר הוא כפירושו של חוק איסור הונאה; ראו: בג"צ 5009/94 מיטראל בע"מ נ' מועצת הרבנות הראשית לישראל, פ"ד מח(5) 617, 623. אשר לחוק איסור הונאה, חוק זה כשמו-כן-הוא: נועד הוא למנוע הונאה בכשרות, קרא: להביא לכך שמזון שאינו כשר לא יוצג ליחיד ולכלל ולא ייחזה על פניו כמזון כשר. זו תכליתו הברורה של החוק והיא התכלית האחת והיחידה: למנוע הטעייתם של צרכנים באשר לכשרותו של מזון הנמכר לציבור בין בבתי-אוכל בין בכל מקום אחר. ליבתו של החוק תימצא בסעיף 5 בו, ולפיו נאסר על אדם למכור או להציע למכירה מיצרך שאינו כשר לפי דין תורה תוך הצגתו בכתב כמיצרך כשר. ובלשון החוק במקורו:

5. העוסק במכירת מצרכים לציבור לא ימכור ולא יציע למכירה מצרך שאינו כשר לפי דין תורה תוך הצגתו בכתב ככשר.	איסור הונאה במכירה
---	-----------------------------------

ההסדר המינהלי למניעת הונאה בכשרות הוא, כקבוע בחוק, על דרך הוצאתן של "תעודות הכשר", וכדבר החוק (בסעיף 2 בו) הסמכות לתת תעודות הכשר הופקדה בידי מועצת הרבנות הראשית או בידי רב שהמועצה הסמיכה לכך; בידי רב מקומי; ולעניין תעודת הכשר בצה"ל - הרב הראשי לצה"ל או רב צבאי שהרב הראשי לצה"ל הסמיכו לדבר. וכך, בעל בית אוכל אסור להציג בכתב את בית האוכל ככשר אלא אם מחזיק הוא בתעודת הכשר (סעיף 3(א) לחוק), ובעל בית אוכל המציג עצמו ככשר לא יגיש ולא ימכור מצרכים שאינם כשרים לפי דין תורה (סעיף 3(ב) לחוק). יצרן של מיצרך אסור לציין על מיצרך שייצר כי כשר הוא אלא אם ניתנה

לו תעודת הכשר (סעיף 4(א) לחוק), ויצרן של מיצרך שניתנה עליו תעודת הכשר לא ישווק מיצרך שאינו כשר לפי דין תורה בציון שהוא כשר (סעיף 4(ב) לחוק).

15. סעיף 11 לחוק קובע הוראת-יסוד, ולפיו:

סייג
לשיקולים

11. במתן תעודת הכשר יתחשב הרב בדיני כשרות בלבד.

לשון אחר: בשוקלה אם ליתן בידו של פלוני תעודת הכשר אם לאו, אסורה היא הרשות המוסמכת - הרב המקומי, הרבנות הראשית וכו' - להביא במניין אלא שיקולים הנסבים על כשרותו של המזון על-פי דיני הכשרות, והכל למטרה של מניעת הונאה, קרא, להביא לכך שמזון לא כשר לא יוצג ולא יימכר כמזון כשר.

16. המעטפת החיצונית של חוק איסור הונאה, וכמותה תוכו ותוכנו של החוק, גם זו גם אלה אין עניינם אלא בנושא ההונאה וההטעיה של הצרכן. ייעודו של החוק הוא להגן על צרכן שומר-מיצוות שלא יונז אותו בכשרות; זו תחילתו של החוק, זה המשכו, זה סופו, זו תכליתו. הלכה למעשה אפשר לא היה צורך כלל בחקיקתו של חוק איסור הונאה, שכן תכליתו - מניעת הטעיה בכשרות - ניתן היה להשיגה, ובנקל, באמצעות חוק שקדם לחוק ההונאה, הלא הוא חוק הגנת הצרכן, תשמ"א 1981-. חוק הגנת הצרכן אוסר (בסעיף 2(א)(1) (ב) על הטעיית צרכן בכל עניין מהותי - תוך קביעתן של סנקציות מתאימות - ודי היה בו כדי להגן על המבקשים לעצמם אך אוכל כשר בלבד. אלא שמפאת חשיבותה של הכשרות לחלק ניכר של האוכלוסייה, ובשל רגישות הנושא, ראה המחוקק לייחד חוק לנושא זה. ואולם מבחינה מתודולוגית ועקרונית אין בייחודו של חוק ההונאה לעניינו כדי לשנות ממהותו כחוק שיייעודו הגנת הצרכן; בעיקר הצרכן שומר-המיצוות ואולם לא רק הוא. היטיב להסביר תכליתו זו של החוק השר לענייני דתות, השר יוסף בורג, בהביאו את הצעת החוק לקריאה ראשונה בכנסת, ומפאת חשיבותם של הדברים נביאם כלשונם מפי השר בורג (ישיבה קצ"ז של הכנסת מיום 4 במאי 1983, "דברי הכנסת" העשירית, מושב שלישי, 2091):

... הנושא הוא איסור הונאה בכשרות. אין מדובר בשום כפייה דתית ... מדובר בכך שלא ימכרו לאדם, שבתום לב רוצה לקנות מוצר כשר, ורוצה לאכול בשר כשר ולא להיגעל, מוצר שאינו כשר. מדובר בכך שלא ירמו אדם הרוצה לקנות כשר וימכרו לו מוצר שאינו כשר. אדם הקונה תפילין, רוצה שהתפילין יהיו כשרים; אדם הקונה מזוזה רוצה שהמזוזה תהיה כשרה, שאם לא כן הוא לא יקנה אותה; ולהבדיל, מי שקונה תרופה צריך להיות בטוח שמרכיביה הם במידה ובמשקל ובטהרה כפי שצריכים להיות; ושוב פעם להבדיל, מי שקונה משקה חריף ועל התווית של הבקבוק מצוין אחוז האלכוהול רוצה שאחוז זה יהיה במלואו. אם כך הדבר לגבי עניינים שבחולין, קל-וחומר שכך צריך להיות הדבר לגבי

עניינים שבקדושה, על-מנת שלא ייכשל אדם בעניין קדוש לו ולא יוכשל על-ידי אדם שהדבר אינו קדוש לו. מי שקונה כשר, צריך להיות בטוח שמה שמוכרים לו הוא באמת כשר ...

... אני חוזר ומדגיש, שאין העניין עניין של כפייה דתית. מדובר באדם שרוצה לקנות מוצר כשר, שיוכל להיות בטוח שהמוצר שהוא קונה הוא כשר ...

... מדובר בעיקרון ובעיקר על כשרות המזון, הכנתו, הטיפול בו, כשרות המטבח וכשרות חדר האוכל, ולא על דברים אחרים ... אין כאן שום פתח להיכנס לחייו הפרטיים של בעל העסק, כי אם יש משגיח מטעם הרבנות, הכשרות מובטחת. הכוונה היא להגן על כשרות המוצרים. אם יש על מוצר תו שהוא כשר, זה צריך לשקף נאמנה את האמת. זהו חוק בעד האמת ונגד השקר, נגד המשקר ונגד המרמה. אני חושב שזה יסוד מוסרי חשוב לכולנו.

ואלה הם עיקרי דבריו של השר בורג: חוק ההונאה כשמו-כן-הוא; ייעודו של החוק להגן על המבקש לעצמו אוכל כשר, שלא יונז אותו ושלא ימכרו לו ושלא יתנו לו אוכל שאינו כשר תוך הצגתו כאוכל כשר; חוק איסור הונאה חוק הוא שיייעודו הגנת הצרכן, שצרכן של מזון כשר כמוהו כצרכן של תרופה, של משקה חריף ושל כל מוצר אחר הנמכר לציבור. אין מטרת החוק כפיה דתית. השר בורג חוזר על-כך פעמיים; ובלשונו: "אין מדובר בשום כפייה דתית"; ובהמשך: "אני חוזר ומדגיש, שאין העניין עניין של כפיה דתית". זה הוא איפיונו של החוק כדברי השר בורג: "זהו חוק בעד האמת ונגד השקר, נגד המשקר ונגד המרמה. אני חושב שזה יסוד מוסרי חשוב לכולנו". החוק נועד איפוא למניעת הטעיה, כזב וכחש ולעידודו של מסחר הוגן במזון.

17. חוק איסור הונאה מסמיך רשויות אלו ואחרות להעניק תעודות הכשר, ולמותר לומר שהפה המתיר הוא אף הפה שיאסור: מי שהוסמכו להעניק תעודות הכשר מחזיקים אף בסמכות לשלול תעודות הכשר שניתנו. זה דברו המפורש של החוק - מכוונים אנו, כמובן, להוראת סעיף 15 לחוק הפרשנות, התשמ"א-1981 - וזו ההלכה מאז-ומקדם. אכן, לא זו בלבד שהרבנות הראשית, הרב המקומי ובעלי הסמכות האחרים סמכותם עומדת להם לשלול תעודות הכשר שפלוגי ואלמוני מחזיקים בהן, אלא שבהיקרות על דרכם מקרה מתאים חייבים הם להפעיל את סמכות השלילה. כך, למשל, במקום בו מוכח לרב המקומי כי פלוגי המחזיק בתעודת הכשר מטעה את קהל לקוחותיו ומוכר להם בשר שאינו כשר בהציגו אותו כבשר כשר. במיקרה מעין-זה חובה היא המוטלת על הרב המקומי לשלול את תעודת ההכשר של פלוגי, והרי פלוגי הוא בבחינת הנותן מיכשול לפני עיוור. רק כך יגן הרב המקומי על ציבור שומרי הכשרות; רק כך ימלא הרב המקומי את חובתו למנוע הונאה בכשרות, והיא תכלית החוק. שלילתה של תעודת הכשר בניסיונות מתאימות הכרחית היא, ובעל סמכות שלא יעשה שימוש בסמכותו במקרה הראוי יחדל שלא-כדין.

18. אין חולקים, לא על סמכותה של הרבנות ליתן תעודות הכשר - והוא דבר החוק המפורש - ולא על סמכותה של הרבנות לשלול תעודות הכשר. השאלה אינה אלא מה שיקולים רשאים היא הרבנות להביא במניין שיקוליה לעת שהיא שוקלת אם תיתן לפלוני - או אם לא תיתן לו - תעודת הכשר, או לעת שהיא שוקלת אם תשלול - או אם לא תשלול - מפלמוני תעודת הכשר שפלמוני מחזיק בה. מהי המיסגרת שבתוכה רשאית היא הרבנות לנוע ואשר בין גדירותיה נקבעת סמכותה ליתן ולשלול תעודות הכשר?

19. עיקר לענייננו ימצא בהוראת סעיף 11 לחוק ההונאה, ולפיה: "במתן תעודת הכשר, יתחשב הרב דיני כשרות בלבד"; והשאלה המציגה עצמה לפנינו כך מקשה היא עלינו: הכל יסכימו כי "דיני כשרות" - כהוראת סעיף 11 לחוק - מן ההלכה הדתית יבואו אלינו, קרא: הדין הדתי הוא האמור להכריע בנושא תעודות הכשר. ואולם גם על כך חייבים אנו להסכים, והוא, ששיקול דעתה של הרבנות הוגבל בחוק איסור הונאה לדיני כשרות "בלבד". לשון אחר: חוק ההונאה לא בלע אל קירבו את ההלכה הדתית כמות-שהיא - על קירבה ועל כרעיה, על עיקריה ועל ספיחיה - אלא ברר מתוכה ואימץ אל-תוכו רק את דיני הכשרות "בלבד". והשאלה היא: מהם אותם דיני כשרות "בלבד"?

20. סוגיה זו עמדה לדיון בפרשת **רסקין** (בג"ץ 465/89 **אילנה רסקין נ' המועצה הדתית ירושלים**, פ"ד מד(2) 673). באותה פרשה נדרש בית-המשפט לעניינם של אולמי שמחות ובתי-מלון, וחילוקי הדעות בין בעלי-הדין נסבו על השאלה אם הוראת סעיף 11 שלחוק נועדה - כטענת העותרת - להגביל את שיקולי הרבנות אך לשיקולים שעניינם כשרות המזון בלבד, קרא, לשיקולים הנדרשים מתהליך הכנת המזון, הצגתו והגשתו, או אם רשאית היא הרבנות לשקול "שיקולים הקשורים בכשרות המקום והמתרחש בו בראייה הילכתית" גם אם אין קשר-של-ממש בין אותם דברים לבין הכנת המזון, הצגתו והגשתו (שם, 677). וכניסוחו של בית-המשפט (שם, 679):

... המחלוקת היא רק בשאלה, אם המחוקק החילוני, בדברו על "דיני כשרות בלבד" ובהתחשב בתכלית החוק, התכוון והתייחס לדיני כשרות המזון המיוצר, הנמכר או המוגש בלבד, ולא לדיני הלכה אחרים.

בית-המשפט דן בשאלה בהרחבה, ותשובתו הייתה חד-משמעית: חוק ההונאה עניינו הוא רק - ואך-ורק - בכשרות המזון במובנו המצומצם, קרא: בשאלה האם המזון בו מדובר, ה- *res*, כשר הוא, אם לאו. ובלשונו של השופט אור (שם, 681-682):

עינינו הרואות, שהן משם החוק, הן מפירוש סעיפיו והן לפי העולה מההיסטוריה החקיקתית שלו - מטרתו ותכליתו של החוק הן למנוע הונאה ביחס לכשרות המזון מבחינת טיבו, דרך הכנתו והגשתו, והוא לא נועד לשרת מטרת של השלטת דיני ההלכה בעניינים אשר אינם חלק מדיני כשרות המזון. כאמור, עניין לנו בחוק חילוני, הדין ב"דיני כשרות" של מזון בלבד, והסמכות שניתנה בו למתן הכשר לא באה להקנות לבעלי הסמכות אמצעי או מנוף להשלטת דיני ההלכה, אשר אינם שייכים לכשרות המזון. שימוש כזה בסמכות והכנסת שיקולים שאינם שיקולי כשרות המזון זרים הם לסמכות אשר הוקנתה על-פי החוק למתן תעודת הכשר. אנו בחוק חילוני עסקינן, אשר בא למנוע הונאה בכשרות המזון, וכשהמדובר בחוק זה במתן תעודת הכשר, הכוונה היא רק לכך שתינתן תעודת הכשר לגבי מזון - שהוא כשר; ולגבי מקום - שמגישים בו מזון כשר. אין הכוונה ליתן למי שבידו הסמכות לתת תעודת הכשר סמכות לכפות דרך התנהגות באותו מקום - אפילו דרך התנהגות זו מבטיחה שההתנהגות תהיה על-פי ההלכה - אם אין באותה התנהגות להעלות או להוריד בשאלת כשרות המזון עצמו. אם נעשה שימוש שלא כהלכה כזה בסמכות - מחובתו של בית-משפט זה להתערב ולומר דברו.

ובמקום אחר (בעמ' 679):

... החוק לא בא להשליט כשרות או חובת כשרות. מטרתו היא אך למנוע הונאתם והכשלתם של אלה החפצים בשמירה על הכשרות.

דברים דומים שומעים אנו מפי השופט בך (שם, 689):

... חובה על המשיבים לעשות הבחנה בין אותן הוראות הלכתיות, הקשורות במישרין בכשרות המזון, שבהן מותר להם להתחשב בהפעלת סמכותם על-פי סעיף 11 לחוק איסור הונאה בכשרות, ובין נושאים אחרים, אשר עליהם להתעלם מהם בהקשר זה, אף אם ניתן למצוא לגביהם הדרכה ואסמכתא בהלכה.

כן היו אף דבריו של השופט בך בבג"ץ 3944/92 מרבק - בית-מטבחים בע"מ נ' הרבנות הראשית נתניה,

פ"ד מט(1) 278, 285:

חוק הכשרות נחקק על-מנת לשמור על הציבור, המעוניין לאכול אך מאכלים כשרים, מפני הונאה באשר לכשרות המזון מבחינת טיבו, דרך הכנתו והגשתו ... החוק הינו דין פלילי במהותו וקובע איסור על הצגתו של אוכל שאינו כשר ככשר ...

לשון אחר: ההלכה הדתית באשר היא מהווה מארג סבוך ומורכב של הלכות, ואלו כולן מחזיקות אשה-ביד-רעותה. כך לעניין כשרותו של מזון וכך לכל עניין אחר בהלכה. ואולם אנו, ענייננו הוא לא בהלכה בתורת שכזו אלא בחוק איסור הונאה, והשאלה המציגה עצמה לפנינו היא: מה מן ההלכה שאב החוק אל קירבו ומה מן ההלכה לא שאב החוק אל קירבו? על כך השיב בית-המשפט בפרשת **רסקין** בהורותו אותנו כך: פירוש הנכון והראוי של החוק הוא, שההלכה באה בו - בנושא הכשרות - אך ורק ככל שהמדובר הוא בייצורו, בהכנתו, בהגשתו ובשיווקו של מזון; לעניינים אלה אך לא לכל עניין אחר אימץ החוק את ההלכה אל קירבו. ענייננו הוא לא בהלכה הדתית באשר היא אלא בדיני כשרות "בלבד", קרא: באותו "גרעין קשה" של דיני הכשרות. ובלשונו של השופט אור (שם, 685):

החוק בא לענות על הצורך בשמירה על אותו "גרעין קשה" של דיני כשרות המזון - ייצורו, הכנתו והגשתו - ולהבטיח, שתעודת הכשר תינתן רק למי שמקפיד על אלה, ללא קשר למידת שמירתו של אותו בעל עסק על דיני הלכה אחרים, בין באורחות חייו הפרטיים של מבקש תעודת ההכשר ובין באופן ניהולו של בית עסקו, כל עוד אין בכך לפגוע בכשרות המזון הנמכר או המוגש על-ידיו.

כך היה אף בפרשת **מיטראל** (בג"ץ 5009/94). באותה פרשה דובר, אמנם, בחוק יבוא בשר קפוא, תשנ"ד-1994 (**חוק הבשר**) - בו ולא בחוק איסור הונאה - ואולם, כדברי בית-המשפט, לעניין כשרות פירוש אותו חוק ופירוש חוק איסור הונאה היו לאחדים. וכך קוראים אנו בדברי בית-המשפט (שם, 625):

בבואה להפעיל את סמכותה על-פי חוק הבשר [חוק יבוא בשר קפוא, תשנ"ד-1994] ולהחליט אם לתת תעודה כזו אם לאו, לא אורחות חייו של היבואן - אם שומר הוא על כשרות אם לאו - יכריעו; אף דרכו בעסקיו האחרים, אשר אין בהם להשפיע על כשרותו של הבשר המיובא על-ידיו, לא תכריע. מה שעל הרבנות הראשית לשקול ולהחליט הוא, אם יש ליתן ליבואן תעודת הכשר אם לאו, בנוגע לבשר מסוים, אשר עבר תהליך הכשרה ואריזה בתנאים ידועים המבטיחים את כשרותו, תוך הבטחת השגחה ופיקוח מלא מצדה עליו.

ראו עוד: שם, 625-626.

21. משעמדנו על תכליתו של חוק איסור הונאה, נדע מעצמנו - מן הישר אל ההפוך - אלו תכליות **לא** נועד הוא להשיג. נחזור ונזכיר את דברי השר בורג - בהצגתו של החוק לקריאה ראשונה בכנסת - כי "אין מדובר בשום כפיה דתית...", ובהמשך: "אני חוזר ומדגיש, שאין העניין עניין של כפיה דתית...". פירוש: החוק לא יועד לכפות על מי שאינם שומרי-מיצוות - לא במישרין ולא בעקיפין - כי יאכלו מזון כשר דווקא. ובהמשך אחד ייאמר, כי אין תכלית החוק לכפות על המוכרים מזון כשר כי ישמרו את מיצוות הדת. השאלה האחת הנשאלת היא, אם יש במעשיו או במחדליו של המוכר כדי להביא להונאת הצרכן בנושא כשרות המזון; הא ותו-לא. מטעם זה נפסק

בפרשת **רסקין** כי אין להתנות מתן תעודת הכשר לאולמי שמחה באי-עריכת מופעים של ריקודי בטן, שדבר אין להם עם כשרותם של דברי מאכל. כן אין ייעודו של החוק לכפות על מי שאינם שומרי-מיצוות לאכול מזון כשר דווקא. ובלשון בית-המשפט בבג"ץ 22/91 **אורלי ש. 1985 בע"מ נ' הרב הראשי לַיִבְנָה, הרב יוסף אבוחצירא**, פ"ד מה(3) 817, 820:

המבקש לאכול אוכל בלתי כשר רשאי לעשות כן. האיסור הוא אך על הצגתו של אוכל שאינו כשר כאוכל כשר.

אכן, כפי שנאמר כבר בעבר, אחד מערכיה של ישראל הוא חופש הדת - חופש הכולל חופש ממיצוות הדת - ואין מחייבים את היחיד בשמירת מיצוות הדת, לא במישרין ולא בעקיפין, אלא על-פי חוק שדברו ברור ומפורש:

מעקרון-העל של חופש הדת והחופש מדת, תיגזר הלכה כי אין כופים מצוות דת על מי שאינם שומרי מצוות ועל מי שאינם רוצים בקיום מצוות דת; אין כופים - לא במישרין ולא בעקיפין - אלא על-פי דבר המחוקק הראשי, היא הכנסת. עקרון הפרדתה של דת ממדינה את חוקים יתהלך ועימהם ישרה. רק על-פי חוק הכנסת - ברמה כלל-ארצית - ניתן לכפות מצוות דת, וסמכות הכפייה לא זו בלבד שחייבת היא להיקבע בחקיקה ראשית, אלא שקביעתה חייבת לבוא באורח ספציפי ומפורש...

(בג"ץ 3872/93 **מישראל בע"מ נ' ראש הממשלה ושר הדתות**, פ"ד מז(5) 485, 507).

תעודת הכשר "מהדרין"

22. עד שנמשיך בדרכנו להכרעה בחילוקי הדעות שנתגלעו בין בעלי-הדין, שומה עלינו להידרש לטענה מעין-טרומית שהעלו המשיבים לפנינו; להידרש לטענה ולהכריע בה. וזה פשר הדברים: כפי שראינו, שלושה סוגים הם בתעודות הכשר אותן נותנת הרבנות: תעודת הכשר רגילה, תעודת הכשר "מהדרין" ותעודת הכשר "גלאט-חלק". עוד ראינו, שהרבנות נכונה ליתן תעודת הכשר רגילה ל"הוד מעולה" - חרף זאת ש"הוד מעולה" מוכרת עופות טריפה לעותרת - אך אין היא נכונה ליתן לה תעודת הכשר "מהדרין". ומדוע כך? שתעודת הכשר "מהדרין", כך טוענת הרבנות, כשמה-כן-היא, ומכאן הקפדת-היתר שהמהדרים בהלכה ראויים לה, דהיינו, שייאסר על "הוד מעולה" - כהחלטת הרבנות - למכור עופות טריפה ליהודים. זה ההבדל בין תעודת הכשר "רגילה" לבין תעודת הכשר "מהדרין"- כך טען בא-כוח הרבנות - שתעודת הכשר רגילה נכונה היא הרבנות להעניק "לפנים משורת הדין", ואולם אין היא נכונה להעניק למיפעל תעודת הכשר "מהדרין" אם מוכר הוא

עופות טריפה ליהודים. נסיף עוד ונאמר, כי הכשר "מהדרין" סוג הכשר של-ימינו הוא, ומוסכם כי לא משולחן-ערוך בא הוא אלינו.

23. בטיעונים בכתב גרס בא-כוח הרבנות כי יש להבחין ולהבדיל בין תעודות הכשר רגילות לבין תעודות הכשר "מהדרין"; שלטענתו, תעודות הכשר "רגילות" ניתנות על-פי חוק איסור ההונאה בעוד אשר תעודות הכשר "מהדרין" מוצאות כ"הסדר וולונטארי". על-פי הסדר זה, כך בלשון הרבנות: "מעניקה הרבנות הראשית, למי שמעוניין בכך, ושעמד בקפידה בכל הוראות קובץ נוהלי הכשרות, תעודת הכשר למהדרין". הסדר בהכשר "מהדרין" מקומו אל-מחוץ לחוק; הרבנות עושה בסמכותה *extra legem*. משמעותו המשפטית של אותו "הסדר וולונטרי" - מהי? סתמה הרבנות ולא פירשה.

אם ירדנו לסוף דעתו של בא-כוח הרבנות, ביקש הוא לומר לנו, כי תעודות הכשר "מהדרין" אין מוציאים אותן כלל מכוח חוק איסור הונאה; לשון אחר: סמכותה להוציא תעודות הכשר אלו אין הרבנות שואבת כלל מחוק המדינה; כוחה בא לה ממקום אחר, וממילא פטורה היא, מעיקרו של דין, מעולו של דין המדינה. ברצותה תעניק הרבנות תעודת הכשר "מהדרין" וברצותה לא תשלול; והכל על-פי שיקול דעתה המוחלט ובאין ביקורת על מעשיה ומחדליה. כטוב בעיניה תעשה ופטורה היא מעול מיצוות של דין המדינה.

בדין על-פה הקשינו בנושא זה של ההסדר הוולונטרי, ולאחר שיח-ושיג שהיו לנו נסוג בו בא-כוח הרבנות מטענתו החריגה. בא-כוח הרבנות הסכים כי גם בתעודות הכשר "מהדרין" פועלת הרבנות מכוח חוק המדינה, וכי ממילא נתונה היא - לעניינן של תעודות הכשר אלו - לביקורתו של בית-משפט, כמוה ככל גוף אחר הפועל מכוח חוק המדינה.

24. ואמנם כך הוא. מועצת הרבנות הראשית והפועלים מטעמה, וכמותם רבנים מקומיים, גם אלה גם אלה, בתיתם תעודות הכשר פועלים הם מכוח חוק המדינה. המדינה נתנה כוח בידיהם - כך על-פי חוק איסור הונאה - והמוסמך מכוח חוק המדינה לא יישמע בטענה כי פועל הוא, בה-בעת, גם מכוח חוק המדינה גם שלא מכוח חוק המדינה, והכל בביצועה של אותה סמכות שהוענקה לו בידי חוק המדינה. לולא הוסמכה מועצת הרבנות הראשית, וכמותה הרבנים המקומיים, בחוק; ולולא עשו הרבנות הראשית והרבנים המקומיים מכוח חוק איסור הונאה - החרשנו; ואולם נפלא מאיתנו כיצד זה שבעל סמכות על-פי חוק מבקש בה-בעת לפעול גם "בצידו" של החוק - ושלא על-פי חוק - בבחינת טוב אשר תאחז בזה וגם מזה אל תנח את ירך. לנושא זה נדרשנו לא אחת, והדין הוא ברור וחד משמעי. ראו, למשל: בג"ץ 816/98 אליהו אמינוף נ' שמואל אלטלף, פ"ד

נב(2) 769, 793-794; בג"ץ 3269/95 כץ נ' בית-הדין הרבני האזורי בירושלים, פ"ד נ(4) 590, 604, 609; ראו: בג"ץ 6111/94 הוועד לשומרי מסורת נ' מועצת הרבנות הראשית לישראל, פ"ד מט(5) 94, 101; בג"ץ 136/54 הרב פולאק נ' הרב הרצוג, פ"ד ט 155, 160; בג"ץ 195/64 החברה הדרומית בע"מ ו"מרבק" בית-מטבחים בע"מ נ' מועצת הרבנות הראשית והמועצה הדתית תל-אביב-יפו, פ"ד יח(2), 324; פרשת מיטראל (בג"ץ 5009/94) 623; פרשת רסקין; בג"ץ 44/86 ענף האיטליזים של מחוז ירושלים נ' מועצת הרבנות הראשית לירושלים, פ"ד מ(4) 1, 6; ועוד.

25. אכן, כל דברים אלה ברורים ואין בהם פיקפוק: תעודות הכשר מוענקות מכוחו של חוק הכנסת - מכוחו של חוק איסור הונאה; סמכויותיהם של בעלי-הסמכות קבועות בחוק; שומה עליהם על בעלי הסמכויות להפעיל את שיקול דעתם אך-ורק כהוראת החוק ועל-פי הכללים המחייבים כל רשות מוסמכת הפועלת על-פי חוק; ונתונים הם אותם בעלי-סמכות לביקורתו של בית-המשפט הגבוה לצדק ככל רשויות מדינת אחרות. וכלשונו של השופט אור בפרשת רסקין (שם, 677-678):

לעניין מתן תעודות ההכשר, מעמדם של המשיבים 2 ו-3 - [אנשי הרבנות] הוא כמעמדה של כל רשות מינהלית, החייבת לפעול במסגרת סמכותה ולהפעיל את שיקול-דעתה בהסתמך על שיקולים ענייניים בהתאם לכללים המחייבים כל רשות מינהלית. מכאן, שאם ימצא, שפעולות המשיבים חרגו מהסמכות שהוקנתה להם בחוק, או ששקלו והתחשבו בשיקולים זרים, שלע-פי החוק לא היה מקום שישקלם או שינחו אותם, רשאי בית-משפט זה להתערב ולומר דברו ולבטל כל החלטה פסולה של מי מהמשיבים ... העובדה לבדה, שבענייני כשרות מסתמכים הרבנים, להם ניתנה סמכות ליתן תעודות הכשר, על דיני ההלכה, אין בה כדי למנוע את התערבותו של בית-משפט זה, בבואו לפסוק אם לא חרגו הרבנים מהסמכות שהוקנתה להם בחוק ...

זאת ועוד: לא נכפור בסמכותה של הרבנות ליתן תעודות הכשר ברמות שונות, ועל דרך זה להוסיף ולהחמיר בדרישות ככל שרמת התעודה נעלה יותר. כך אמנם עשתה הרבנות בקובץ נוהלי הכשרות שהוציאה, ועל מיקצת הדברים עמדנו בדברינו לעיל. במה דברים אמורים, כל-עוד פועלת הרבנות במעטפת תכליתו של החוק: למניעת הונאה בכשרותו של מזון. כך, למשל, ניתן להסכים כי היעדר הקפדה על דרכי השחיטה הקבועות בקובץ הנהלים לבשר עוף "מהדרין" יכול שיביא לשלילתה של תעודת הכשר "מהדרין". ואולם ככל שהמדובר הוא בהילכות המשפט העברי אשר אינן נסבות על מושג ההונאה כפירושו בחוק, דין תעודת הכשר "מהדרין" כדין תעודת הכשר רגילה; ומה זו האחרונה כופפת עצמה להוראות חוק איסור הונאה - ולכל דבר ועניין - כן היא ראשונה. לעניינו של חוק איסור הונאה, ולעניינן של תעודות הכשר על-פי אותו חוק, אין לה לרבנות אלא מה שהחוק נתן לה. אכן כן: ככל שמדברים אנו בהלכות שעניינן המזון גופו, לא נורה את הרבנות מה תעשה; וכפי שאמרנו בפרשת **אמינוף** (שם, 784): "ההלכה הדתית יכולה לפסוק כאשר תפסוק, ולא לנו

לומר מי יעשה ומה יעשה"; ראו עוד: פרשת ענף האיטליזים, שם; ואולם כל זאת אך בדל"ת אמות החוק שהעניק סמכות לרבנות; כך - ולא מעבר לכך.

סיכום ביניים

26. בתיתה ובשוללה תעודות הכשר פועלת הרבנות מכוח סמכות שהוענקה לה בחוק איסור הונאה, וממילא שומה עליה לפעול על-פי הכללים המחייבים כל רשות מוסמכת הפועלת על-פי דין. אשר לעניינינו-שלנו, נאמר ונדגיש: רשאית ומוסמכת היא הרבנות - יתירה מזאת: בנסיבות מסויימות אף חייבת היא - שלא ליתן תעודת הכשר, או לשלול תעודת הכשר, ובלבד שתנוע על מסילת החוק ובדל"ת אמותיו של החוק. השער המוליך אל חוק איסור הונאה, כתוב עליו: לא תונו איש את רעהו, לא תציגו ולא תביאו להצגתו של מזון לא-כשר כמזון כשר. זה פישרו של חוק איסור הונאה, ועל דרך זה שומה עליה על הרבנות להפעיל את שיקול דעתה.

ולעניינינו-שלנו

27. מה טעם הודיעה הרבנות ל"הוד מעולה" כי תעודת ההכשר "מהדרין" תישלל ממנה אם תוסיף ותמכור לעותרת - כבעבר - עוף שאינו כשר? בהחליטה את שהחליטה סמכה עצמה הרבנות להנחיות שנקבעו בנהלי הכשרות, והגם שהבאנו כבר הנחיות אלו בדברינו למעלה, ולנוחות הדין, נוסיף ונביאן שוב. וכך קובעות אותן הנחיות:

3. אסור בשום אופן למכור ליהודים עופות שאינם כשרים.

4. כשמזכרים טריפות לנכרי (גוי) יש לעקוב אחריו כדי לודא שהטריפות לא חוזרות לשוק היהודי.

5. כל נכרי הקונה טריפות, חייב לקבל אישור מראש מרב המשחטה, הרב יברר אם יש לקונה חנות ויחתיים אותו על התחייבות שלא ימכור טריפות ליהודים. על הרב לערוך מעקב מדי פעם אחרי הקונים הנכרים כדי לודא שהנ"ל עומדים בהתחייבותם.

מה דין של הנחיות אלו?

28. נקרא בהנחיות, נוסף ונקרא בהן, וידענו כי הנחיית-הראשה שבהן היא הנחיה 3 ולפיה: "אסור בשום אופן למכור ליהודים עופות שאינם כשרים." שאר הנחיות טפלות להנחיית-ראשה זו - טפלות לה ונגררות אחריה. כך היא הנחיה 4, ולפיה מקום שמוכרים טריפות למי-שאינו-יהודי, "יש לעקוב אחריו כדי לוודא שהטריפות לא חוזרות לשוק היהודי". כך היא הנחיה 5 אף-היא, שמקום בו נמכרת טריפה למי-שאינו-יהודי, חייב הקונה לחתום על התחייבות "שלא ימכור טריפות ליהודים." לא עוד, אלא שעל הרב הנותן תעודת הכשר "לערוך מעקב מדי פעם אחרי הקונים הנוכרים כדי לוודא שהנ"ל עומדים בהתחייבותם."

29. קראנו בהנחיות, הפכנו והיפכנו בהן, וידענו כי תכליתן על-פניהן היא, להביא לכך שעופות לא-כשרים לא יבואו לידיהם של יהודים, לא במישרין ולא בעקיפין; להביא לכך שיהודים יאכלו אך עופות כשרים בלבד. ואם עולה החשש כי עופות לא-כשרים יתגלגלו לידיהם של יהודים, כי אז לא תינתן תעודת הכשר או תישלל תעודת הכשר שניתנה.

פירוש זה שלהנחיות עולה באורח ברור מתוך מכתבים שכתבו נציגי הרבנות במהלך הברורים שנערכו בין "הוד מעולה", העותרת והרבנות. כך, למשל, ביום 3 במאי 2000 כתב הרב יעקב סבג, ראש אגף הכשרות של הרבנות הראשית לישראל, אל "הוד מעולה", ובמכתבו מסביר הוא כי "הדרך שקבעה הרבנות הראשית להבטיח שאכן הטריפות לא יגיעו לשוק היהודי היא בכך שהעופות הטריפות יימכרו למי שאינו יהודי". כן מוצאים אנו כי עורך-דין שמעון אולמן, יועץ משפטי לרבנות הראשית, כותב ביום 6 ביוני 2000 אל באי-כוח העותרות, ומדבר הוא במכתבו על "מדיניות הרבנות הראשית האוסרת מכירת טריפות ליהודי". כך, על דרך הסתם: איסור מכירת טריפות ליהודי. באותה רוח מוצאים אנו את השר לענייני דתות, השר י' כהן, משיב בכנסת לשאלתה שנשאל. לשאלה מה יסוד בדין יש לה לרבנות לאסור "על מפעלי בשר למכור את חלקי הבשר הטריפים ליהודים (ללא יהודים מותר למכור)", משיב השר (בין השאר) כך: "המועצה [מועצת הרבנות הראשית] החליטה שגורמים המקבלים הכשר אינם יכולים בו זמנית למכור טריפות ליהודים." ובהמשך: "... החוק אוסר עליו [על יהודי] למכור בשר טריפה" (תשובת השר לשאלתה של חברת-הכנסת יהודית נאות מיום 30 במאי 2000).

ולענייננו שלנו: מתוך שמדברים אנו במכירת עופות שאינם כשרים ליהודי - קרא: לעותרת - מסקנה נדרשת היא, שאם תמכור "הוד מעולה" עופות לא כשרים לעותרת, תישלל ממנה תעודת הכשר "מהדרין" שהיא מחזיקה בה (הגם ש"לפנים משורת הדין" תוכל להמשיך ולהחזיק בתעודת הכשר רגילה).

30. הנחיות אלו שהוציאה הרבנות; ההנחיות לעצמן וההחלטה שניתנה על-פיהן בעניין של העותרת ושל "הוד מעולה"; העומדות הן - ההנחיות וההחלטה - במיבחי חוק איסור הונאה? העותרת משיבה על-כך בשלילה; המשיבים משיבים על-כך בחיוב; ובחילוקי-דעות אלו שומה עלינו להכריע.

31. העותרת ידועה בציבור כמי שעיסוקה בבשר שאינו-כשר; זה היה עיסוקה מאז היותה, וכל העובר על חנותה - והיודע קרוא - יודע זאת היטב. שומרי-מיצוות ישמרו נפשם מבוא בחנותה של העותרת. יבואו בה אך מי שיודעים כי מוצע בה למכירה בשר עוף שאינו כשר. מדוע זה, איפוא, שהרבנות מבקשת לשלול תעודת הכשר מ"הוד מעולה" אם תמכור בשר עוף לא-כשר לעותרת? טעם הדבר ימצא לנו בסעיף 3 להנחיות, ולפיהן "אסור בשום אופן למכור ליהודים עופות שאינם כשרים". ואולם מהו היסוד הרציונאלי לאיסור זה? לענין זה מעלה הרבנות שתי טענות, ואלו הן: אחת, האיסור ההילכתי החל על יהודי לעסוק בטרופות, ושתיים, החשש מפני הטעיית הציבור. הבה נדון בשני טעמים אלה, אחד לאחד, כסידרם.

האיסור ההילכתי החל על יהודי לעסוק בטרופות - טענת אי-נאמנות

32. טוענת הרבנות וכך היא אומרת: ההלכה אוסרת על יהודי לסחור בטרופה; יהודי הסוחר בטרופה עובר ממילא על איסור הלכה; ומסקנה נדרשת מכאן היא, שיהודי הסוחר בטרופה אינו נאמן להבטחת הכשרות בעיסוקו. חשיבותה של אותה "נאמנות" היא רבה, ומקורה בהשקפה הגורסת כי אין די בפיקוחם של משגיחי-כשרות להבטחת כשרותו של מזון. ההכשר לדבר-מאכל נסמך - למיצער בחלקו - על האמון הניתן בבעל עסק, ועל-פי ההלכה לא יושם אמון ביהודי הסוחר בטרופה.

ודוק: אין הרבנות מטילה דופי אישי ב"הוד מעולה". אין היא מטילה ספק ביושרם של האנשים המנהלים את מיפעל "הוד מעולה". מוסכם על הכל כי אנשים אלה שומרים על כשרות כנדרש על-ידי הרבנות וכי מדקדקים הם בקלה כבחמורה. כלל אי-הנאמנות, כך טוענת הרבנות לפנינו, מן ההלכה הוא בא: עיקרון הוא בהלכה, ומיבחנו הוא מיבחנו "אובייקטיבי". אכן, ניתן למכור טרופה למי-שאינו-יהודי, אך דינו של יהודי אין הוא כדינו של מי-שאינו-יהודי. עוד טוענת הרבנות, כי עקרון ה"נאמנות" בא באותו "גרעין קשה" של דיני הכשרות, וממילא שיקול כשר הוא כהילכת בית-המשפט העליון. מסקנה: רשאית ומוסמכת היא הרבנות לשלול תעודת הכשר מ"הוד מעולה" אם אך תמכור עופות לא-כשרים לעותרת, שאם תעשה כן תעיד ממילא על עצמה כי אין היא נאמנה לענין שמירת כשרות.

טענה זו אינה מקובלת עלינו, לא על דרך הפרט ולא על דרך הכלל.

33. אשר לדרך הפרט ייאמר, שלא הוצגה לפנינו כל תשתית ראיות הולמת להיעדר נאמנות מצד "הוד מעולה". הרשות אשר נתנה תעודת הכשר בידי "הוד מעולה" חלים עליה כללי המשפט המינהלי הנוהג, ואחד מכללים אלה - אחד מעיקרי כללים אלה - הוא, שאסורה היא רשות בת-סמך להחליט החלטה - לא-כל-שכן החלטה שזכות הפרט נוגעת בה - אלא אם משתיתה היא את החלטתה על חומר ראיות ראוי שלעניין. הלכה זו עימנו היא מאז-ומקדם, ועמד עליה זה-לא-מכבר השופט יצחק זמיר בפרשת **ירונט** (בג"צ 987/94 **ירונט קווי זהב (1992) בע"מ נ' שרת התקשורת**, פ"ד מח(5) 412, 425), בהשמיעו אותנו דברים אלה:

... על פי ההלכה, התשתית [לקבלת החלטה] צריכה להיות מוצקה במידה מספקת כדי לתמוך בהחלטה. מהי מידה מספקת לצורך זה? המבחן... הוא מבחן של סבירות. הווי אומר, תשתית העובדות צריכה להיות כזאת שרשות סבירה הייתה מסתמכת עליה לצורך קבלת החלטה הנדונה... עם זאת, מידת הסבירות מחייבת כי המשקל של הנתונים שבפני הרשות יהיה כבד יותר ככל שהחלטה המינהלית מורכבת יותר או פגיעה קשה יותר.

אם זו הלכה על דרך הכלל, בענייננו-שלנו - קל וחומר. ומדוע כך? ראשית לכל, הקביעה כי פלוני "אינו נאמן" קביעה קשה היא, קביעה חמורה ומעליבה היא. פוגעת היא בכבוד האדם ובשמו הטוב. ובהיות הקביעה קביעה מטילת-דופי, מצפים היינו לשמוע מפי הרשות הפועלת על-פי חוק לא אך דבר-הלכה אלא ראיות המעגנות עצמן במציאות היומיום. אכן, "הוד מעולה" עומדת - ובכבוד עומדת היא - בכל דיקדוקי הדין הנדרשים ממנה בידי הרבנות. התהפוך "הוד מעולה" עורָה מיום ליום אך באשר מוכרת היא עופות טריפה לעותרת? ואם היתה "הוד מעולה" נאמנת שנים כה רבות - שעה שמכרה עופות טריפה לעותרת - מה נשתנה יום מיומיים ומכירה ממכירתיים? ומה נשתנה לעניין זה הכשר "מהדרין" מהכשר רגיל? נוסף ונזכיר בהקשר זה את הוראת סעיף 4 לסעיף "ההכשר" בפרק "משחטות עופות" שבקובץ נוהלי הכשרות, ועניינה רמות הכשרות. וכך קובעת ומורה אותנו הוראת סעיף 4 האמורה:

ההכשר יהיה מחולק לשלוש רמות כשרות: "חלק", "מהדרין", ו"כשר"; לפי הכללים שיתוארו להלן במקומם, בהתאם לרמת הכשרות, ומשחטה שלא תעמוד בדרישות הנחוצות לרמת הכשרות לא תוכל לציין: "מהדרין" או "חלק".

אגף הכשרות הארצי יפקח על המשחטות אם הן עומדות ברמת הכשרות לפי הכללים שנקבעו.

אין חולקים כי "הוד מעולה" מקפידה על הדרישות הקבועות בקובץ לעניין כשרות "מהדרין" - מקפידה על קלה כחמורה. מה טעם נמצא לה איפוא לרבנות, שתעודת הכשר רגילה נכונה היא להעניק ל"הוד מעולה" - גם אם תמכור עופות טריפה לעותרת - בעוד אשר תעודת הכשר "מהדרין", באותן נסיבות עצמן, אומרת היא למנוע ממנה? אכן, ככל שנוהלי הקובץ חלים על ענייננו - וחלים הם אמנם על ענייננו - לא מצאנו מה בין חנה לבין פנינה.

34. יתר-על-כן: לו היתה הרבנות אוסרת על מכירת עופות לא-כשרים מכל-וכל, יכולים היינו אולי להבין - להבין אך לא להצדיק - את איסורה מאותו טעם של "נאמנות". ואולם אם מוסכם על הכל - ובצדק מוסכם כך - כי אין מניעה ש"הוד מעולה" תמכור עופות טריפה לשוק, מה בין העותרת לבין אותם לא-יהודים, שללא-יהודים מותרת היא "הוד מעולה" למכור ולעותרת לא הותר לה למכור? אף אתה אמור: כוננת הדברים אינה אלא זו, שיש להביא לכך כי יהודים יאכלו בשר עוף כשר ובשר עוף כשר בלבד. אלא ששיקול זה, כפי שראינו, שיקול הוא שלא-לעניין.

אכן, טענה זו של אי-נאמנות מציגה לפנינו קונספט-מיסגרת מן ההלכה היהודית - קונספט-מיסגרת האמור להימלא תוכן מעת-לעת בידיהם של גופי-הלכה - ותכליתו אינה אלא להביא לכך שיהודים יצרכו מזון כשר על-פי ההלכה. וכלשונו של השופט אור בפרשת **רסקין** (שם, 687): "... טענה זו [טענת אי-נאמנות] אינה, למעשה, אלא דרך עקיפה להשלטת חובת שמירת דיני ההלכה כולם." ואולם, כפי שראינו, עניינה של תעודת הכשר אינו אלא במזון גופו - אם כשר הוא ואם לאו; אין עניינה בדיני הלכה אחרים.

35. זאת ועוד: אם רשות בת-סמך אינה רשאית ואינה מוסמכת להחליט החלטה אלא בסומכה עצמה על תשתית עובדות שלעניין - בוודאי כך החלטה שזכות הפרט נוגעת בה - קל-וחומר כך ייאמר במקום בו מדובר על שלילת היתר או רשיון שפלוני מחזיק בו. שלילת היתר פוגעת בפרנסתו של אדם - יכולה היא להביא אף לשלילתה של הפרנסה מכל-וכל - ומכאן ההקפדה היתירה שבת-המשפט יקפידו עם הרשות לעת שמבקשת היא לשלול רשיון או היתר שאדם מחזיק בהם. כך נקבעה הלכה בשכבר הימים, וכוחה של ההלכה עימה כאז כן עתה. תעודת הכשר ש"הוד מעולה" מחזיקה בה היא בכלל אלה. ראו, למשל: בג"צ 24/56 **רוטשטיין** נ' **המועצה המקומית הרצליה**, פ"ד י 1205, 1209; בג"ץ 56/76 **זכר ברמן** נ' **שר המשטרה**, פ"ד לא (2) 687; בג"צ 799/80 **פנחס שללם** נ' **פקיד הרישוי לפי חוק כלי הירייה**, פ"ד לו (1) 317, 327-328; ועוד ועוד.

על רקע דברים אלה מצפים היינו לשמוע מה ראיות-של-ממש יש לה לרבנות לייסוד טענת חוסר הנאמנות של "הוד מעולה". פנינו כה-וכה והנה אין איש, ומצד הרבנות אין קול ואין עונה ואין קשב. ומשלא שמענו דבר, דין הטענה של היעדר נאמנות להידחות.

36. ומעניין לציין: טענת חוסר נאמנות הועלתה אף בפרשת **רסקין**. נעיין בכתובים שם וכאן וידענו כי הטענה מנוסחת כמעט באותה לשון עצמה. וכך קוראים אנו בפסק הדין שבפרשת **רסקין** (שם, 687):

נימוק נוסף [לאיסור הרבנות]...מבוסס על החשש, שמי שאינו מקפיד על ההלכה בהתירו מופעים כדוגמת זה של העותרת [מופע של ריקודי-בטן], חשוד שגם בענייני כשרות המזון אינו נאמן. בידוע הוא, שהמשגיח על הכשרות אינו יכול להימצא בכל אתר אשר בבית האוכל משך כל שעות היממה. ממילא, השמירה על הכשרות בנויה גם על האמון שיש ליתן בבעל בית האוכל. כשזה אינו שומר על דיני ההלכה בענייני צניעות ומתיר מופעים כדוגמת אלה של העותרת בעסקו, אינו נאמן גם בכך שהוא שומר על כשרות המזון.

השיב על-כך בית-המשפט, מפי השופט אור, וכך אמר (שם, 687-688):

... טענה זו אין לקבל. טענה זו אינה, למעשה, אלא דרך עקיפה להשלטת חובת שמירת דיני ההלכה כולם. אם בשל אי-שמירת דיני ההלכה בבית-עסקו לא יימצא בעל בית האוכל מהימן, הרי על-פי אותו הלך מחשבה, רק מי ששומר על דיני ההלכה כולם בבית-עסקו ראוי לקבלת תעודת הכשר. טענה זו עומדת בסתירה ברורה לאמור בסעיף 11 לחוק, כפי שפורש לעיל, דהיינו, שיש לבחון, אם דיני הכשרות עצמם מתמלאים, ולא אם נשמרים דיני הלכה אחרים, אשר אי-שמירתם על-ידי בעל בית האוכל אין בה לפגוע בהיותו ראוי לתעודת הכשר.

ייראו דברי השופט אור כמו בקעו מגרוננו, והמוסיף יגרע. ראו עוד והשוו: פרשת **מיטראל** (בג"ץ 5009/94) 617, 625-627.

הטעיית הציבור

37. מוסיפה הרבנות וטוענת, כי מכירת עוף טריפה לעותרת תביא להטעיית הציבור, קרא: להטעיית אותו ציבור המבקש לעצמו אך מזון כשר בלבד. כך, למשל, במכתבו מיום 3 במאי 2000 מסביר הרב סג ל"הוד מעולה" כי האיסור שאסרה הרבנות למכור עופות טריפה ליהודים, מעגן עצמו "בחובתה לדאוג כחלק מהפיקוח

על כשרות שהטריפות המתגלות בזמן השחיטה לא יביאו להכשלת יהודים". ואתה עומד ותמה: כיצד זה יוטעה ציבור שומרי-המיצוות בענייננו, והרי הכל יודעים - בייחוד המקפידים על שמירת מיצוות - כי עיסוקה של העותרת הוא בבשר שאינו כשר? יתר-על-כן: מוצרי העותרת אינם נושאים חותם של כשרות וממילא אין הם נרכשים בידי שומרי כשרות. היכן הן איפוא ההונאה וההטעיה?

שאלנו, וחזרנו ושאלנו, שאלה זו את בא-כוח הרבנות, אך תשובה ראויה לא זכינו לשמוע. אם ירדתי לחקר הדברים, כך טען בא-כוח הרבנות: אכן, הכל יודעים כי חנותה של העותרת עוסקת בטריפה. ואולם החנות מצויה ב"סביבה יהודית"; מוקפת היא בחנויות למימכר בשר המחזיקות בתעודות הכשר; וניעור החשש שמא יתפתו אותם בעלי חנויות, ומתוך שיקנאו בעותרת שרוכשת היא עופות לא-כשרים בזול (יחסית), ירכשו אף-הם עופות שאינם כשרים וישווקו אותם בחנויותיהם באריזות הנושאות חותם של כשרות. חשש זה אינו עולה אלא באשר לחנויותיהם של יהודים; אין חשש שעה שהמדובר במי-שאינם-יהודים שכן חנויותיהם של אלה שוכנות בסביבה "לא יהודית".

38. טענה זו כה מופרכת היא - ועל פניה מופרכת היא - עד שלא נטריח עצמנו להשיב עליה בפרוטרוט. אכן, נסיינה של הרבנות לייסד זיקת-סיבתיות בין הכשר "הוד מעולה" לבין הונאה בכשרות תלוי הוא כל-כולו על בלימה, שמא נאמר: נשען הוא על כרעי תרנגולת. השכל הישר ידריכנו ולא נידרש עוד לדבר.

לא נוכל עם זאת להימנע מהוסיף כי בשכבר-הימים - היה זה בשנת 1949 - עלתה מפיה של המדינה טענה מעין טענה זו שמשמיעה אותנו הרבנות, וכשם שעלתה כן ירדה; ומהר ירדה. כוונתנו היא לפרשת **בז'רנו** המפורסמת (בג"ץ 1/49 **סלומון שלמה בז'רנו נ' שר המשטרה**, פ"ד ב 80). בז'רנו וחבריו היו כותבי-בקשות מוסמכים אשר יצאו-ובאו במשרדי התנועה בתל-אביב, ולימים נאסרה עליהם הכניסה לאותם משרדים. נשתמרה עימנו מאותה פרשה אמירתו של השופט ש"ז חשין ש"כלל גדול הוא, כי לכל אדם קנויה זכות טבעית לעסוק בעבודה או במישלח-יד אשר יבחר לעצמו, כל זמן שההתעסקות בעבודה או במישלח-יד אינה אסורה מטעם החוק" (שם, 82). ואולם בפרשת **בז'רנו** עלתה גם טענה כטענה העולה לפנינו עתה, וראוי כי נעמוד עליה מעט. וכך קוראים אנו בפסק-הדין (שם, 84):

עוד טוען מר כהן [פרקליט המדינה], כי האיסור אשר נאסר על-ידי המשיבים לא בא אלא מתוך מאמצם של השלטונות לטהר את המנגנון הפקידותי במחלקת התנועה, ובהצהרתו בשבועה אומר מר עמנואל פלדמן, המשיב מס' 4, כי "הנסיון שרכשנו לנו במשך שנים רבות ... הראה לנו שהמתווכים האלה גורמים לשחיתות ולחוסר יעילות בעבודה". את השחיתות רואה מר פלדמן בזה ששוטרי התנועה מעניקים למתווכים המופיעים במחלקת התנועה, והמבקשים בכלל זה, שירותים מיותרים תמורת בצע כסף; וחוסר היעילות בעבודה מתבטא בזה ש"נגרם אי-

שוויון בין בעלי-המכונות, אשר המבקשים פועלים למענם, לבין בעלי-מכונות אחרים שאין להם קשרים עם שוטרי התנועה". אולם עם כל זה אין אנו רואים צידוק לאיסור שהוטל על המבקשים; ושלושה טעמים עמנו: ראשית, מסקנותיו של מר פלדמן מבוססות על שמועות בלבד, ולא זו בלבד שמקורן לא צויין, אלא שאף מקרה מסויים אחד לא נזכר, לא בהצהרתו בשבועה, ולא בחקירתו מעל דוכן העדים, אשר יש בו כדי למתוח חשד על המבקשים. אין יורדין לחייו של אדם ואין מקפחין פרנסתו על יסוד שמועות פורחות בלבד ... שנית, אם אמנם קיימת שחיתות במנגנון הפקידותי, השכל מחייב, כי הטיהור ייעשה במנגנון הזה עצמו, כי עבריינים, בין במנגנון גופא ובין מחוצה לו יועמדו לדין, ולמה יצא הקצף דוקא על שליחי-הציבור? ברור, שאם יבודדו שוטרי התנועה ומגע לא יהיה לציבור אתם, יחוסל נגע השחיתות; אך גם כל הנאה לא תופק מהם, מאחר שלא יהיה בידם למלא את חובותיהם הציבוריות. ושלישית, והוא הטעם העיקרי, לא מצינו, כי המשיבים מוסמכים להפסיק את עבודתם של המבקשים בדרך אדמיניסטרטיבית, ונוסף על כך גם ללא כל חקירה ודרישה ... נקבעה הלכה, כי מושל המחוז אינו ראוי לבטל את רשיונו של כותב בקשות ולהטיל איסור על עבודתו, על סמך התנהגות בלתי-הוגנת, אלא אם-כן ניתנה לו, לכותב הבקשות, תחילה האפשרות להשמיע את טענות הגנתו. והלא הדברים קל וחומר: ומה כותב בקשות, שהרשיון לעסוק במלאכתו הוענק לו בחסד, ומושל המחוז מוסמך בתוקף החוק לבטל את רשיונו, אין אוסרין עליו את ההתעסקות במלאכתו אלא לאחר חקירה ודרישה - המבקשים, שעושים מלאכתם בזכות ולא בחסד, והאיסור שמבקשים להטיל עליהם אינו כתוב בחוק, אינו דין שישמעו תחילה את טענותיהם!?

ניחוח העולה מדברים אלה לא נִמְרַע עד לימינו והרי הוא ביסוד קיומה של שיטת המשפט בישראל.

39. נמצא לנו, איפוא, כי כוונתה של הרבנות לשלול מ"הוד מעולה" את תעודת הכשר "מהדרין" - אם אך תמכור עופות טריפה לעותרת - אינה מייסדת עצמה על כל מציאות אמיתית וממשית. משידענו כך, שוב אין מקום ואין צורך כי נידרש לשאלה מה מיבחן של הסתברות נידָרֵש לו עד שתהא הרבנות רשאית שלא להעניק תעודת הכשר או לשלול תעודת הכשר מפלוני מן הטעם של הונאה בכשרות. מיבחן אחד הוא מיבחן קיומו של "חשש סביר כי תעודת הכשר אשר תוצא ... תגרוור אחריה הונאה בכשרות" (פרשת **אורלי**, 821). מיבחן אחר הוא המיבחן של "קיום אפשרות קרובה של הונאה" (שם, 822). כשאני לעצמי, ובתייתי דעתי לאינטרסים המתגוששים ביניהם והמתמודדים על הבכורה - מזה כיבוד רצונם של שומרי-מיצוות לקנות ולצרוך מזון כשר בלבד ומזה האינטרס הנגזר מחופש העיסוק - דעתי היא כי אינטרס ראשון ידו על העליונה. אמרתי על כך בבג"צ 5016/96 **ליאור חורב נ' שר התחבורה**, פ"ד נא(4) 1, ואחזור על הדברים (שם, 136-137):

... עקרון-על הוא במשפטנו, שהיחיד בישראל שמורים לו גם חופש הדת גם החופש מדת. זכותו של היחיד שמורה לו לקיים את מיצוות דתו באין מפריע - כמובן, כל עוד אין הוא פוגע בסדר הציבורי או בחוק המדינה - והמדינה תגן על זכותו זו מפני מי שיאמר להתנכל לה.

וכך אף בפרשת מיטראל (בג"ץ 3872/93), שם, 507:

ואם מצוות הדת - בתורת שכאלו - אסורות הן בכפייה אלא על-פי המחוקק, הנה שומרי מצוות זכאים וראויים הם להגנה במקומם ככל קבוצה אחרת ביישוב, והרי חופש הדת משמיע מעצמו צורך בהגנה זו (ההדגשה במקור - מ' ח').

ועוד (שם, 507-508):

ניתן אולי לתמצת - ולו בחלקו - את העיקרון השליט ביחסי דת ומדינה באמירה ... היה אדם בצאתך ויהודי באוהלך; רשות הרבים מזה ורשות היחיד מזה ... רחובה של עיר מכאן וביתו של אדם מכאן. המדינה ושליחיה - בהם הממשלה, המינהל ובתי המשפט - ישמרו ויגנו על חופש הדת של אדם בביתו, אך בצאתו מביתו ובבואו אל רשות הרבים, או אל רשות היחיד של הזולת, שוב לא יוכל לכפות רצונו ודעתו על זולתו ...

... האינטרס שקנו שומרי מצוות מישקלו הוא רב-עד-מכריע בביתם פנימה, וכל עוד מבקשים הם דבר לעצמם; ככל שירחקו מביתם ויקרבו אל רשות הרבים - או אל רשות היחיד של הזולת - או ככל שיבקשו לשלול דבר מן הזולת, כן ייחלש כוחו של אותו אינטרס, והרי כנגדו יעמדו אינטרסים של הזולת, ברשות הרבים או ברשות היחיד שלו.

ראו עוד: פרשת חורב, שם, 142-143 (לענין רשות היחיד ורשות הרבים).

ולטוענים כי היחס בין שני האינטרסים יחס אנכי הוא - בידוענו כי חופש העיסוק מוגן בחוק יסוד - אשיב, כי רצונו של שומר-מיצוות לצרוך אך מזון כשר בלבד נגזר - ובמישרין נגזר הוא - מכבוד האדם. ומלוא כל הארץ כבודו. שומר-מיצוות אשר ייאלץ חלילה, שלא בטובתו, לצרוך מזון לא כשר, הפגיעה בכבודו רבה וקשה היא - ולאין-ערוך רבה וקשה היא - מן הפגיעה בחופש העיסוק. דברים אלה אמרנו למעלה מן הצורך, אך מצאתי עצמי חייב לאומרם.

אחרית דבר

40. בבוחנו את החלטת הרבנות במשקפי החשש הסביר - לא-כל-שכן במיבחן של "אפשרות קרובה" - אין ספק בדעתנו כי אין לה להחלטה על מה שתסמוך עצמה. החשש להונאה עקב מכירת העופות הלא-כשרים לעותרת חשש-של-שווא הוא, וההחלטה הסומכת עצמה על אותו חשש-לא-חשש קורסת מעצמה.

41. אם דעתי תישמע כי-אז נעשה את הצו על-תנאי מוחלט, ונאסור על המשיבים מס' 1 ו-2 - מועצת הרבנות הראשית והרב דוד ורנר, רב העיר חדרה - לשלול מן המשיבה מס' 3 - "הוד מעולה" בע"מ תשלובת הוד חפר - תעודת הכשר "מהדרין" שהיא מחזיקה בה, אך בשל כך בלבד שהיא מוכרת עופות טריפה לעותרת. המשיבים מס' 1 ו-2 ישלמו לעותרת שכר-טירחת עורך-דין בסך 30,000 ש"ח.

שופט

השופט א' ריבלין:

אני מסכים לפסק דינו של חברי השופט מ' חשין. על הדברים הבהירים הכלולים בו אין לי להוסיף אלא זאת: אלמלא דין המדינה יכול היה כל רב, על פי מיטב הבנתו ומצפונו, ליתן או לסרב לתת הכשר לדבר מזון (ראו דברי השופט ת' אור בג"צ 465/89 רסקין נ' המועצה הדתית בירושלים ואח', פ"ד מד(2) 673, 684). משנפרצה ההפרדה בין דת לדין - משיב חוק המדינה על השאלות מהי תעודת הכשר, אימתי תינתן ואימתי תסורב. מצוות החוק היא, כאן, שלא לשלול מן המשיבה 3, את תעודת ההכשר "מהדרין" בה היא מחזיקה.

שופט

השופטת מ' נאור:

1. גם לדעתי יש לעשות את הצו על-תנאי החלטי, כאמור בסעיף 41 לחוות דעתו של חברי השופט חשין.

2. המשיבה מס' 1 החליטה שלא לשלול מ"הוד מעולה" את תעודת ההכשר ה"רגילה" אפילו תמכור עופות טריפה לעותרת, אם תקיים את התנאים שקיבלה עליה. לטענת המשיבה 1 היא החליטה כך "לפנים משורת הדין". ואולם כחברי כך אף אני לא ידעתי מהו "לפנים משורת הדין" בענייני כשרות, ומפי בא-כוח המשיבה 1 לא שמענו הסבר מניח את הדעת בעניין זה. משוכנעת אני שהמשיבה מס' 1 לא תיתן תעודת הכשר (או לא תימנע מלבטל תעודת הכשר) אם יש בכך, חלילה, כדי להכשיל את הרבים ולהביא את מי שמקפיד על דיני הכשרות לידי אכילת עוף שאינו כשר.

3. בצו על-תנאי שיצא מלפנינו ביום 30.4.2001 הורינו למשיבים לעמוד בתשובתם לעתירה, בין השאר, "על האבחנה בין תעודת כשרות 'רגילה' לבין תעודת כשרות 'מהדרין' הן מבחינת פעולתה הכוללת של הרבנות הראשית והן לעניינה של העותרת". "עניינה של העותרת" הוא בשאלה האם תישלל מ"הוד מעולה" תעודת הכשרות "מהדרין", אם תמכור טריפה לעותרת. בשאלה זו, להבדיל מאבחנות אחרות בין דיני כשרות "רגילים" לבין דיני כשרות "מהדרין" לא הראתה לנו המשיבה 1 שום יסוד לאבחנה שהיא עושה בין תעודת כשרות "רגילה" לתעודת כשרות "מהדרין".

4. חברי מבקש לשמור מכל משמר על זכותו של אדם המקפיד על דיני הכשרות, או הכשרות "מהדרין", שלא יכשילוהו (פיסקה 39 לחוות דעתו), וכמוהו אף אני. ואולם, החלטתה של המשיבה 1 שניתנה "לפנים משורת הדין" יש בה כדי ללמדנו, מפי המשיבה מס' 1 **עצמה**, כי בהתקיים תנאים מסויימים, אין מכירת בשר טרף ליהודי כשלעצמה, משפיעה על כשרות המוצרים המשווקים לציבור הרחב.

5. הרב לוי נפש, הממונה על תקינה ופיקוח במחלקת הכשרות ברבנות הראשית לישראל, טרח רבות לשכנע אותנו בתצהירו כי המוכר טרפות ליהודים אינו נאמן עוד על פי ההלכה למכור בשר כשר, ולפיכך אין ליתן לו תעודת הכשר. הוא הביא מתשובותיו של הרב משה פיינשטיין, שהיה ראש מועצת גדולי התורה בארה"ב ונחשב לאחד מגדולי הפוסקים בדורנו. לפי תשובותיו (מש"4) "אין שום נאמנות למי שמוכר טריפות ליהודים". לפיכך אסר הרב פיינשטיין במפורש לאכול מן המזון המוגש במסעדה או בושל במטבח השייכים למי שמוכר טריפות ליהודים, ואפילו היה המזון האמור, כשלעצמו, כשר (שו"ת אגרות משה חלק יורה דעה ב' סימן נ'). עוד פסק הרב פיינשטיין כי אסור לקנות בשר כשר במקום שמוכרים נבלות וטריפות. ואפילו יהיה שם משגיח ירא שמיים, לא יועיל הדבר (שו"ת אגרות משה חלק יורה דעה ג' סימן י"ח).

6. הרב אברהם יוסף, יו"ר הועדה לענייני טריפות ברבנות הראשית לישראל פרסם את החלטת הועדה (מש"2) האוסרת מכירת טריפות ליהודים וקובעת (סעיף 4 להחלטה מיום כ"ו באב התשס"א): "תעודת כשרות תינתן אך ורק למשחטות שיעמדו בהוראות ונהלי הרבנות הראשית לישראל, וכאמור לעיל בענין שיווק הטרף". משמעות הדברים היא שמשחטה המאפשרת מכירת טרף ליהודים לא תקבל תעודת הכשר **כלל**: לא תעודת הכשר "רגילה" ולא תעודת כשרות "מהדרין". אף לא באחד מן המקורות אליהם הופנינו לא נמצאה הבחנה בין תעודת הכשר רגילה לבין תעודת הכשר "מהדרין" בנוגע למי שמוכר טריפות ליהודים. הרב פיינשטיין והרב יוסף לא התייחסו להלכות כשרות "מהדרין" כקטגוריה נפרדת. לא הובא איפוא שום הסבר להבחנה שמבחינה המשיבה 1 בין תעודת הכשר "רגילה" לתעודת הכשר "מהדרין".

7. כשנפנה לקובץ החדש של נהלי כשרות שהוציאה המשיבה 1 באלול תשס"א (מש3/) שחברי עמד עליו, נמצא כי בפרק על משחטות עופות יש ויש הבחנה בין שלוש רמות הכשרות, אך לא בענייננו שלנו. ההבחנות בין שלוש רמות הכשרות תימצאנה בתתי הפרקים העוסקים בקבלת העופות, במשחטה ובהשגחה, אך לא בתת הפרק העוסק בטריפות. בתת פרק זה נמצא איסור למכור "בשום אופן" ליהודים עופות שאינם כשרים, ולעניין זה אין הבחנה בין כשרות "רגילה" לבין "כשרות מהדרין".

8. אחר כל הדברים הנחרצים שקראנו בכל המקורות שהמשיבה 1 מפנה אליהם, מפי הרב פיינשטיין, מפי הרב יוסף ובקובץ נהלי הכשרות - החליטה המשיבה מס' 1 מה שהחליטה "לפנים משורת הדין" בעניין תעודת הכשר ה"רגילה". החלטה זו ראייה ניצחת היא בעיניי שגם בעיניה של המשיבה 1 אין מכירת טריפות ליהודים משפיעה במישרין על כשרותו של המזון שחברת "הוד מעולה" מוכרת לרבים, וניתן להבטיח את כשרותו על ידי תנאים שונים, כפי שקיבלה עליה העותרת.

9. על אף האמור בצו על-תנאי, לא הביאה המשיבה מס' 1 הסבר להבחנה שהיא עצמה עושה בין תעודת הכשר "רגילה" (אותה היא מוכנה להמשיך להעניק ל"הוד מעולה", אפילו תמכור טריפות לעותרת) לבין תעודת הכשר "מהדרין". ההסבר בעניין ה"לפנים משורת הדין" - לאו הסבר הוא בעיניי כשרות. על כן, מצטרפת אני כאמור למסקנתו של חברי השופט חשין כי יש לעשות את הצו על-תנאי מוחלט.

שופט

הוחלט כאמור בפסק-דינו של השופט מ' חשין.

היום, כ"ז בכסלו תשס"ב (12.12.2001).

שופט

שופט

שופט

העתק מתאים למקור G11.00072030
נוסח זה כפוף לשינויי עריכה וניסוח.

שמריהו כהן - מזכיר ראשי

בבית המשפט העליון פועל מרכז מידע, טל' 02-6750444